

Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme

Ahmet KAL'A*

1. Osmanlı Esnafı Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Değerlendirme

OSMANLI ESNAFI üzerine yapılan tahlilî çalışmaların ahilik-esnaf ilişkisi, esnaf birlikleri, lonca ve esnaf gedikleri üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Tahlilî çalışmaların yanında esnaf sayımları, narh nizamları ve narh defterleri ile esnaf nizamları üzerine yapı araştırmaları da dikkati çekmektedir. Yapı araştırmaları içinde mütalaa edeceğimiz esnaf ile ilgili arşiv belgelerini ihtiva eden çok sayıda tez ve kitap yayınının da yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmaları hep birlikte mütalaa ederek ahiliğin esnaf teşkilâtı üzerindeki izleri ile lonca, esnaf birliği ve esnaf gediklerinin gelişimini ana hatlarıyla tahlil edebiliriz.

Ahilikle ilgili olarak özellikle Taeschner ve Babinger ile Köprülü'nün başlattıkları araştırmaların, daha sonra Gölpinarlı'nın fütüvvetnâmeler üzerindeki çalışmalarının desteklemesiyle, 13. yüzyıla kadar ve bunu müteakip 17. yüzyıla ortalarına kadar devam ettirildiğini görüyoruz. Burada bu çalışmalar bir nevi kesilmişti. Daha sonra ise loncalar ve gedikler üzerinde ahiliğin izlerinin nasıl şekillendiğini tespiti yönelik araştırmaların yetersizliği, yeni araştırmaların da daha çok önceki araştırmaların yetersiz kalan sonuçlarını tekrarlamaya yönelik olmaları neticesinde; gerçekte ilk elden kaynaklar özellikle kadı sicilleri ve merkez kayıtları üzerinde yeterince yapılmayan araştırmalardan doğan boşluk, sanki ahiliğin 17. yüzyıldan itibaren esnaf teşkilâtı üzerindeki etkisinde bir bozulma, etkisini kaybetme dönemine girdiği gibi yorumlara yol açmıştır.

* Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi İktisat Tarihi.

Ancak bir süreden beri başlatılan çalışmalar göstermektedir ki, ahiliğin esnaf üzerindeki etkileri teşkilât olarak, esnaf teşkilâtını hiyerarşik ve bürokratik bir düzen içerisinde teşkilâtlandırma modeli olarak daima devam eden bir etki meydana getirmiştir. Bu izleri, arşiv belgelerinden takip etmemiz mümkündür.

Evvela tespit etmemiz gereken, ahilikle esnaf arasında ne tür bir ilişki olduğudur.

Bu konuda Fuat Köprülü diyor ki; “ahilik teşkilâtı herhangi bir esnaf topluluğu değil, o teşkilât üzerine isnat eden, akidelerini o vasıtaıyla yayan bir tarikat sayılabilir.”

Yine bu konuda Taeschner'in aynı doğrultuda bir görüşü var; “Ahilik fütüvvetin Anadolu Selçuklularının son devirlerinden itibaren şehirlerdeki zanaat erbabı arasında yayılan Türklere mahsus şeklidir.”

Bu tespitlerle birlikte fütüvvetnâmelere, diğer ilgili çalışmalara ve arşiv belgelerine bakarak, ahiliğin sadece esnafla ilgili meslekî alanlarda değil, diğer meslekî alanlarda da fütüvvetin kaidelerine uygun iş-güç sahibi her kesimden insanın katılabildiği çok geniş bir tezâhür alanı olduğu sonucuna ulaşıyoruz.

Bu hususu şunun için belirginleştirmekte yarar vardır; ahiliğin önemli kaideleri arasında yer alan “ahinin bir sanat ehli olması” kaidesi bazı araştırmacılarca ahiliğin Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarından itibaren devletin de müdahalesiyle yalnızca Osmanlı esnafından oluşan bir şekle dönüştüğü kanaatini uyandırmıştır.

Fakat bu konuda değerli araştırmaları bulunan Barkan, bu hususları bir makalesinde oldukça açık şekilde arşiv belgeleriyle birlikte izah ederek, ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki ahi zâviyeleri ve ahi dervişler vasıtasıyla büyük tesirlerinin ve muvaffakiyetlerinin yükseliş döneminin doruğu olan Kanuni ve biraz daha sonraki devirlere kadar hem esnaf üzerinde hem de diğer kesimlerde devam etmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Tüm bunlara, 17. yüzyıldan itibaren ahiliğin esnafa münhasır bir hale gelmesinin, cereyan eden gelişmelerin tersine yanlış bir tez olacağını da eklersek, ahiliğin Osmanlı Devleti'nin hiçbir döneminde yalnızca Osmanlı esnafına münhasır hale gelmediği sonucu ortaya çıkıyor.

Bu sonucu diğer bir şekilde ifade ederek ve bir adım daha ileri götürerek, Osmanlı esnafının tamamen ahileştiği bir dönemin de olamayacağını belirtmek gerekiyor. Asıl ulaşılan sonuç, bu son husustur.

Bu tespit bizi önemli başka sonuçlara ulaştırmaktadır. Bir an için eğer esnafın Osmanlı Devleti'nin ilk devirlerinden itibaren başlayarak zamanla

tamamen ahileştiğini kabul edersek, Osmanlı esnaf teşkilâtının 17. yüzyıldan itibaren başlayan lonca ve gediklerle ilgili gelişme safhalarını daha çok spekülâtif mâhiyette izaha kapı aralamış oluruz. Bu durum birçok eksik ve hatta yanlış sonuçlara yol açmıştır.

Meselâ böyle bir tespiti Osman Nuri Ergin'in konuyla ilgili kıymetli araştırmalarının bulunduğu *Mecelle-i Umur-ı Belediye* adlı eserinde görmek mümkündür.

Ergin eserinde, Osmanlı esnafının tamamıyla ahileştiği kanaatini açıkça belirtmeyerek fakat Osmanlı esnafının 18. yüzyıla doğru loncalaşmış, loncalaşan esnaf üzerinde ahiliğin tesirini kaybettiğini belirterek böylelikle sanki esnafın daha önce tamamen ahileşmiş olduğu kanaatini loncalaşan esnaf izahı ile ortaya koymaktaydı.

Ergin bu tezini diğer tezleriyle pekiştirmek için de "Osmanlı tebaasından olan gayri müslim esnaf, ahinin dininin İslam olması kaidelerinden dolayı esnaf teşkilatına giremezdi" diyor.

Bu nedenle Ergin'e göre, gayri müslimlerin 17. yüzyıldan itibaren gittikçe artan etkisiyle yalnızca müslüman ahi esnafın girebildiği tekkelerden, müslümanın yanında gayri müslim esnafın da girebildiği loncalara geçiş kendiliğinden ortaya çıkan bir mecburiyetti.

Ergin tespitini daha da genelleştirerek, loncalarda ahilikten kaynaklanan esnafın müslüman olması kaidelerinin terk edilmesi gibi ahiliğin esnaf üzerindeki diğer tesirlerinin de kaybolmasının zorunlu bir sonuç olduğunu kabul ediyordu.

Ergin'in tüm bu tezleri daha sonra birçok araştırmacı tarafından aynen tekrarlanmış, hatta Ergin'in loncalaşan esnafın daha önce ahileşmiş olduğunu açıkça belirtmediği kanaati de açıkça ifade edilerek benimsenmiştir.

Meselâ bu husustaki araştırmalarında Neşet Çağatay, 1727'ye kadar esnaf teşkilâtına ahi teşkilâtı dendiğini, 1727'den sonra gedik veya lonca dendiğini belirterek Ergin'in tezini daha açık ifade ederek benimsemiştir.

Burada hemen bu tespitlerin yukarıda yaptığımız tespitlerle arasındaki kopukluğu vurgulamak gerekmektedir.

Gerçekten ahilikle gedik-lonca arasındaki ilişkinin izahını daha önce ahileşen esnafın daha sonra loncalaşmış ve gedikleştiği şeklinde değil de, ahiliğin esnaf teşkilâtını oluşturmada Osmanlıların ilk devirlerinden itibaren yararlanan bir model olduğunu, Osmanlı esnaf teşkilâtının da bu modelden yararlanılarak oluşturulduğunu kabul ederek izah etmemiz gerekir.

Konuya bu açıdan baktığımızda, ahi teşkilâtı modelinin Osmanlı esnaf teşkilâtı üzerinde hemen her devirde etkilerini görmemiz mümkündür.

Meselâ 19. yüzyılın ilk yarısına geldiğimizde bile ahiliğin etkisini ahi babalarının bazı esnaf teşkilâtı ve esnaf birliklerinin başında esnaf âmiri olarak bulunmaları şeklinde doğrudan görebiliyoruz.

Bahsedilen dönemde çoğunlukla kethüdâlar ve yiğitbaşılar esnaf âmirleri olarak görülüyorlarsa da bu durum bize şu yorumu aslında vermeme-lidir; “önceleri bütün esnaf birliklerinde kethüdâ ve yiğitbaşılardan yanında, esnaf ahileşmiş olduğundan ahi-baba, şeyh, nâkîb gibi esnaf âmirleri de vardı ama, gedikleşme (loncalaşma) aşamasına girilmesiyle birlikte ahiliğin esnaf teşkilâtı üzerindeki tesirinin kaybolmaya başlamasından dolayı, ahi-baba, şeyh, nakib gibi esnaf âmirlerinin yerini çoğunlukla kethüdâ ve yiğitbaşılardan aldığı”ki, bu tez de bazı araştırmacıların kabul ettiği bir tez olup Ergin’e aittir.

Ergin bu tezi, daha önce belirttiğimiz esnafın loncalaşmadan önceki devirler içerisinde tamamen ahileşmiş olduğu tezinden hareket ederek ve bu tezini pekiştirme yönünde ileri sürüyorsa da, böyle bir yorum belgelerle doğrulanamadığı gibi esnafla ilgili ve belgelere dayanan birçok hususla da çelişmektedir.

Zira kethüdâ ve yiğitbaşılardan esnaf âmirleri olarak gördükleri fonksiyonlara baktığımızda bu fonksiyonların esnaf ahi-babaları, şeyhleri ve nâkiblerinin gördükleri fonksiyonların aynısı olduğunu görüyoruz.

Şayet esnaf âmirlerinde bir değişiklik sözkonusu olsaydı böylelikle de iddia edildiği gibi ahiliğin önemi azalsaydı, esnaf âmirlerinin icra ettikleri fonksiyonlarda da bu değişimin olması gerekirdi.

Bu hususta bizim tespitimiz ise şudur; Osmanlı esnafına bir model oluşturan ahi teşkilâtı ve kaideleri esnaf teşkilâtının âmirinden çırağının usta olmasına kadar hiyerarşik yapı içindeki tüm aşamalarda etkili olmuştur. Bu etkiler âmiri ahi-baba, şeyh, nakib olmayıp kethüdâ ve yiğitbaşılardan olan diğer esnaf birliklerinde de icrâ ettikleri fonksiyonların aynılığı şeklinde doğrudan görülmekteydi.

17. Yüzyılın ortalarından itibaren loncalara geçildiği ve esnafın loncalara geçtiği tezinin yaygın olarak kabul görmesine rağmen, loncanın ne olduğu konusunda ortaya tam bir târifin konulmadığını görüyoruz.

Bu konuya daha önceki esnaf birliklerine ne deniliyordu sorusu ile yaklaşmak gerekiyor. Yine Ergin’in ahi tekkelerinden laik nitelikteki loncalara geçiş olarak yorumladığı ve kısaca esnafın loncalaşması ismini verdiği gelişmede asıl sözkonusu edilen esnaf birliklerinin üretimle ilgili bazı fonksiyonlarını icra ettiği tekkelerden loncalara geçilmesi idi.

Böyle bir tez, kendi içerisindeki tutarlılığı bakımından esnaf birliklerinin loncalara geçmeden önce üretimle ilgili bazı fonksiyonlarını tekkelerde ic-

râ ettiğini, her esnaf birliğinin en az bir tekkesi olması gerektiğine dair bir ön tezin de kabul edilmesini gerekli kılmaktadır. Bu durumda sözkonusu tezi savunanlar açısından öncelikle ortaya konulması gereken, gerçekten tekkelerde üretim yapılmış mıdır, ve gerçekten tekkelerden loncalara geçiş gibi bir mekân değiştirme olayını esnaf yaşamış mıdır? Böylesine geniş boyutları olan bir değişime dair Osmanlı arşivlerinde birçok belgenin olması gerekmez mi? Bu sorularına cevap verilmesi gerekir.

Lonca, 17. yüzyılın ortalarında *lonca* deyiminin ortaya çıkışından itibaren arşiv belgelerinden takip ettiğimiz şekliyle esnaf birliğinin mal ve hizmetlerin üretimi için gerekli hammaddeyi depoladığı, üyeleri arasında dağıttığı veya esnaf birliğiyle ilgili toplantıların yapıldığı yer veya meclis olarak kullanılıyordu.

Bu fonksiyonlar daha önce de aynı yerde icra ediliyordu ama bu yerlere henüz lonca denmiyordu. Diğer bir deyişle lonca deyimini kullanılmaya başlanmadan önceki devirlerde esnaf birliğinin hammaddesini depoladığı, birliğe dağıttığı, birlikle ilgili toplantıların yapıldığı yer ve meclislere 17. yüzyılın ortalarından itibaren lonca denmeye başlanmıştır. Yani tekkelerde üretim yapılması ve bir mekân değişimi, tekkelerden loncalara geçiş sözkonusu değildir.

Kanaatimizce bu gelişme bize, ahi esnaf teşkilâtından lonca esnaf teşkilâtına geçildiği (tekkelerden loncalara geçiş) şeklinde bir dönüşümü, mekân değişimini değil, müesseseleşmenin gereğini ifade eder.

Hatta, Osmanlı esnaf teşkilâtının Osmanlı öncesi tecrübelerinin de devamı olarak yüzyıllardır geliştirdiği fonksiyonlarını isimlendirmesi, o fonksiyonların icrâ edildiği yerleri ve icrâ edenleri isimlendirmesi, artık Osmanlı esnaf teşkilâtının yüzyıllar boyu oluşturduğu müesseselerinin olgunlaşmaya başlamış olduğunun önemli göstergesi olsa gerekir.

Ergin'e ve Ergin'in loncalar konusundaki tezini benimseyip aşağı yukarı aynen tekrarlayan araştırmalara baktığımızda, lonca ile gedik arasında da kesin bir ayırımın yapılmadığını hatta sanki lonca terimiyle gedik ifade ediliyormuş gibi bir benzeşirmenin olduğunu görüyoruz.

Böyle bir benzeşmenin de biraz önce belirttiğimiz loncanın ne olduğunun bu araştırmalarda öncelikle ortaya konulmamasından kaynaklanan bir sonuç olduğu kanaatindeyim.

Ergin gedik'i, gedik hakkını tanıyan tarafın devlet olması nedeniyle devletin Osmanlı esnaf teşkilâtına müdahale etme aracı olarak, gedik hakkını elde eden esnaf teşkilâtının da tekelleşerek içe kapanması olarak değerlendirmekte, daha sonra yapılan konuyla ilgili araştırmalarda da öz itibariyle hemen hemen bu yorum tekrarlanmaktadır.

Gedik'in ne olduğu konusunda ise lonca'nın tanımı konusunda olduğu gibi etraflı bir tanımlama yapılmamış, Ergin ve konuyla ilgili bazı araştırmacılar Süleyman Sûdi ile gedikler konusunda müstakil bir telif eseri bulunan Sıdkı'nın târifleri olan; gedik mal ve hizmetleri üretmek satın alabilmek ve satmak haklarına dair esnafa ve tüccara devletçe verilen senette kaydedilmiş bulunan tekeller ve imtiyazlardır şeklinde özetleyebileceğimiz tanımlamalarını aynen benimsemişlerdir.

Ancak, 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlayan gediklerden çok daha önceki devirlerden beri bu tür tekellere dayalı imtiyazların esnaf birliklerine tanınmakta olduğunu tespit etmiş olduğumuzu, bu itibarla yukarıdaki tariflerin gedikleri tanımlayamadıklarını, bu tariflerde vurgulanan tekellere dayalı hakların ise gediklerin doğuşunu hazırladıklarını, gediklerin alt yapısını oluşturduklarını biliyoruz.

Gediklerin ortaya çıkışı açısından vurgulanması gereken, bu durumun Osmanlı esnaf teşkilâtında önemli bir gelişme ve müesseseleşme aşaması olarak değerlendirilmesi gerektiğidir.

Böylesine bir önem de arz eden gediklerin ne olduğu konusunda daha geniş bir tanımlama yapabilmemiz için konunun daha geniş bir boyutta ele alınması gerekmektedir. Bu husus esnafa ilgili iktisadî gelişmeler ve gedik hukukunun doğuşuyla yakından ilgilidir.

Esnafa ilgili iktisadî ve hukukî gelişmelerin gelişme zincirini takip ettiğimizde gediklerin esnafın teşkilâtlanma aşamalarının seyrine uygun iktisadî ve hukukî haklar yönünden geliştirilmiş bir müessese oluşturmak mecburiyeti ve gereğinden doğmuş olduğunu görüyoruz.

Gedik rehn edilebilmekte ve tüccardan esnafın veresiye aldığı mala karşılık gösterilebilmekteydi. Bu açıdan baktığımızda gedikler esnaf için yeni bir kredi müessesesi oluşturmuş oluyordu.

Yine gedik, esnafın borcunu ödeyememesi durumunda tüccara ve diğer alacaklılara bir nevi ipotek edilmiş olduğundan alacaklılara önemli bir güvence oluşturuyor, veresiye-kredili alış-verişin uygulanabilirliğini temin ediyor, üretimin kesintiye uğramadan devamlılığını sağlıyordu.

Gediklerden önce uygulanan *kefâlet sistemi*, esnaf-tüccar ve diğer alacaklılar arasında bu tür bir fonksiyon icrâ edemiyor, borcunu esnaftan tahsil edemeyen tüccar ve diğer alacaklılar ile bu borca kefil olan esnafın (veya esnafların) sık sık şikâyetlerine neden oluyordu.

Bu açıdan da gedik, kefâlet sisteminin önemli bir pekiştirme aracı olarak belirginleşmekteydi.

Diğer yandan gedik sistemi, oluşturulan gedik hukuku vasıtasıyla gediklerin alınması, satılması, miras olarak kalması gibi hususları içerdiğin-

den, gedik hakkının rekabet açısından da olumlu gelişmelere konu olduğunu da yaptığımız tespitlere ilave edersek, bu olumlu yönleriyle gedik sisteminin daha önceki esnaf sistemini tamamlayıcı yönde genişleterek esnafı mal ve hizmet üretiminde çok daha geniş bir hareket serbestisine kavuşturduğunu söyleyebiliriz.

Tüm bunlar netice itibarıyla bize şunu ifade ediyor; gedikleri devletin esnafa müdahale aracı, esnaf teşkilâtının da tekelleşerek içe kapanması olarak değil de, esnafın kendi teşkilâtını devletin de teşvikiyle geliştirmesi, böylelikle iktisadî ve hukukî nitelikte yeni haklar ilâve ederek daha da genişletmesi hatta esnaf teşkilâtı içerisinde bir anlamda devleti de dahil ederek hiyerarşik olarak da büyümesi şeklinde değerlendirmemizi gerekli kılmaktadır.

Nitekim gedik ile ilgili belgelerde devletin tasdik ettiği resmî gedikler dediğimiz gediklerin yanında esnafın kendi arasında kendi kendilerine gedik dedikleri, devletin ayrıca bir belgeyle tasdik etmediği, bu anlamıyla bizim resmî olmayan gedikler dediğimiz gediklerin de olduğu ve hatta bunların resmî gediklerden daha da yaygın olduklarını görüyoruz.

Esnafa ait, devletin de tasdik ettiği gediklerin yanında, esnafın kendi arasında gedik kabul ettiği resmî olmayan gediklerin de varoluşu şunu ifade etmektedir; gedik sistemi, esnafa ilgili iktisadî-hukukî gelişmeler takip edildiğinde üretim için daha geliştirilmiş iktisadî-hukukî haklardan oluşan bir sistem olarak uzun yılların süzgecinden geçerek kendiliğinden doğan zaruri bir gelişme aşaması olarak ortaya çıkmıştır. Bu aşamada resmî olmayan gedikler oluşmuş, esnaf da kendiliğinden oluşan ve yaygınlaşmaya başlayan bu müesseseyi devlete tasdik ettirmeye başlamıştır ki, bu aşamada da resmî gedikler doğmuştur.

Sonuç olarak gedik müessesesinin ortaya çıkması da daha önceki esnaf teşkilâtından farklı bir dönüşümü ifade etmemektedir. Gedikler, ahîliğin artık büyük ölçüde esnaf üzerinde etkisini kaybetmesi gibi bir dönüşümü değil, daha önceki esnaf teşkilâtını eksik kalan yönleriyle tamamlayıcı bir gelişmeyi ifade eder.

19. Yüzyıl sanayi devriminin Osmanlı ekonomisi üzerinde önemli etkiler meydana getirdiği bir dönemdir ve bu etkiler fiyat artışlarının da tesiri ile birlikte esnaf sistemini olumsuz yönde etkilemiştir. Fabrikaların ana sanayi olarak ortaya çıktığı bu dönemde Osmanlı esnaf sistemi bu ana sanayinin yan sanayisini oluşturma yönünde dönüşmeye başlamıştır. Tanzimat dönemiyle birlikte esnaf tekel haklarının ve gediklerin lağvedilmesi, esnaf birliklerinin esnaf şirketlerine dönüştürülmeye teşvik edilmesi bu dönüşümün en belirgin özelliğidir. Bu olumlu bir gelişme idi. Ancak aşağıda genel hatlarıyla açıklanmaya çalışıldığı gibi Osmanlı ana sanayisini geliştirmede

başarılı olamadığından yan sanayisini oluşturma yönündeki esnaf sistemi de bu dönüşümünü tamamlayamamıştır.

2. Osmanlı Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Değerlendirme

Osmanlı fabrikalarını ele alan çalışmalar, konuyla ilgili Osmanlı arşiv verilerinin geç tasnife açılmasından dolayı esnaf çalışmalarına kıyasen oldukça yenidir. Verilerin yetersizliği döneminde çalışmalar Osmanlı zihniyet dünyası ile sanayileşme arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşmıştır. Sabri Ülgener'in Webergil bir yaklaşım metodu ile konuyu ele alan çalışmaları bu konuda öncü çalışmalar olmuş, birçok yerli yabancı araştırmacı da Osmanlı Devleti'nin sanayileşmedeki başarısızlığını veri olarak ele alarak İslam'ın sanayiye engelleyen yönleri olup olmadığını irdeleyen çalışmalar yapmışlardır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi tasnif çalışmalarının hızlandırılması ile 1990'lardan itibaren fabrikalarla ilgili fonların açılmasıyla -bilhassa Hazine-i Hâssa tasnifi- kamu ve özel fabrikaların kuruluşu ve organizasyonu, sanayi yatırımları, vasıflı ve vasıfsız işçi temini, meslekî eğitim, ücretler, sanayide hammadde, yarı mamul ve mamul fiyatları, hammaddenin temini, fabrika için enerji kaynağı temini ve enerji üretimi, sanayi hukuku, iş hukuku, sosyal güvenlik gibi birçok alt konuda çalışmalar yapılabilecek malzeme ortaya çıkmıştır. Osmanlı sanayisi ile ilgili arşiv malzemesinin artmasına paralel olarak Osmanlı sanayisini konu alan birçok çalışma başlatılmış ve tamamlanmıştır. Ancak bu çalışmalar henüz yeterli yoğunluğa ve sayıya ulaşamamıştır.

Osmanlı sanayisiyle ilgili birçok arşiv belgesi ve defterin araştırmaya açılması ile birlikte Osmanlı sanayisi konulu çalışmaların zihniyet araştırma ve tartışmaları alanından Osmanlı sanayisini inceleyen yapı araştırmalarına doğru kaydı görülmektedir. Bu sonuç Osmanlı-İslam zihniyetinin sanayiye engel olup olmadığı tartışmalarına da açık bir cevap oluşturur mahiyettedir. Ortaya çıkan arşiv belgeleri Osmanlıların sanayileşmeyi teredütsüz benimsediklerini ortaya koymaktadır. Artık tartışmalar sanayileşme amacını gerçekleştirmek için çok büyük kaynaklar harcayan, büyük yatırımlar yapan Osmanlı devletinin sanayileşme teşebbüslerinin neden tamamlanamadığı üzerine yoğunlaşmaktadır.

Sanayileşmenin temel sorunu olan sermaye ve vasıflı işgücü yetersizliğini aşmak yönünde önemli mesafeler kateden Osmanlı Devleti'nin sanayileşmesini asıl engelleyen unsurların hammadde yetersizliği ve teknoloji üretememek olduğu görülmektedir.

Sanayi teknolojisi ithal edilerek büyük kaynaklar harcanarak kurulan fabrikaların rekabet güçleri teknoloji geliştirilemediğinden zamanla tükenmektedir. Fabrika kuruluşu tamamlandığında yeterli hammadde temin edememenin önemli bir handikap oluşturduğu görülmektedir. Zaman ilerledikçe bu handikaba fabrika teknolojisinin yenilenmesi sorunu da eklenmektedir.

Teknoloji ithal ederek eski teknolojinin yenilenmesi maliyeti yüksek olduğundan, bir müddet sonra fabrikalar ya kapanmakta ya da özellikle devlet fabrikalarının verimsiz ve yüksek maliyetle de olsa üretime devam ettikleri gözlenmektedir. Böylece sanayileşmeye ayrılan kaynaklar tamamen israf edilmekte, eski teknoloji ile çalışan fabrikaların ekonomik ömrü bitmiş olduğundan, ekonomiye ayrı bir yük yüklemektedir.

Nitekim 1800'lerde başlayan ve 1830'lardan itibaren yoğunlaşan devlet ağırlıklı fabrika kurma ve işletme yatırımları 1860'lara gelindiğinde durma noktasına geldiği görülmektedir. Biz buna birinci sanayileşme teşebbüsü dönemi diyoruz. 1860'lardan itibaren teknolojisi yenilenemeyen hem özel hem de devlet fabrikaları kapanmaya başlamıştı.

Bu dönemde devlet fabrikaları kapatılmadan önce özelleştirmeye çalışıldığını, az sayıda da olsa bazı devlet fabrikalarının özelleştirildiğini ancak önemli bir kısmının ise eski teknoloji ile üretimlerine devam etmek zorunda kaldıklarını ve bir müddet sonra da kapatıldıklarını görmekteyiz.

Dış ve iç borçlanmanın arttığı bu dönemde bütçeden sanayi yatırımlarına ayrılan payın da giderek borç geri ödemelerine kaydığı, bu nedenle sanayinin yenilenmesi yatırımlarının da yapılamadığı görülmektedir.

İlginç olan, Cumhuriyet Türkiye'sinde başlatılan devlet ağırlıklı sanayileşme teşebbüslerinin de -biz buna ikinci sanayileşme teşebbüsü dönemi diyoruz- yine yaklaşık 60 yıl sonra 1980'lerden itibaren Osmanlı Devleti'nin yaşadığı sanayileşme sorunlarıyla karşı karşıya kalmasıdır. 1980'lerden itibaren teknoloji üretememek sorunu nedeniyle fabrikaların yenilenemediği, verimsiz hale gelen fabrikaların özelleştirilmeye çalışıldığı, özelleştirilemiyorsa kapatıldığı veya verimsiz de olsa üretime devam ettiğini görüyoruz. Diğer yandan boçlanma nedeniyle sanayi yatırımlarının tamamen durduğu da bilinmektedir.

Teknoloji üretimine ağırlık vermeden ithal teknoloji ile fabrika kurmanın ve sanayi yatırımları yapmanın faturası hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti için çok ağır olmuştur.

Özel sektör açısından da önemli benzerlikler görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde özel fabrikalar sanayi yatırımlarını yenileyemeyince, müte-

şebbis fabrikalarını kapatmakta ve sanayileşmiş ülkelerin fabrikaları ile bayilik anlaşması yaparak yabancı sanayinin yerli işbirlikçileri haline dönüşmekteydi.

Cumhuriyet Türkiye'si'nde ise, sanayileşmiş ülke yatırımcılarının üretim maliyetlerini düşürmek için az gelişmiş ekonomilerde yatırım ortakları olarak üretim yapma politikalarından dolayı, yerli müteşebbisin sanayi yatırımından vazgeçerek yabancı sanayinin hem bayileri hem de yatırım ortakları olduklarını görüyoruz.

Globalleşme adı da verilen bu yeni sistem aslında az gelişmiş ekonomilerin müteşebbislerini teknolojik bilgi üretiminden tamamen kopartan bir etki yaparak bir nevi yabancı teknoloji kullanarak daha ucuza yabancı mal üreten dışa tam bağımlı yatırımcılara dönüştürmektedir. Bu durumda sanayileşme yatırımlarının devlet tarafından gerçekleştirilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bize göre üçüncü sanayileşme döneminin başlatılacağı önümüzdeki dönemde, Osmanlı sanayisinin yaşadığı bu önemli tecrübeyi ayrıntıları ile ortaya koyacak araştırmaların önemi daha da artmıştır.

Osmanlı Esnafı Çalışmaları ile İlgili Kaynakça

I. Yazma Eserler

- AHİ EVRAN, *Letâif-i Hikmet*, Paris Bibliothique Nationale, Nr. 99.
- BALİ EFENDİ (Sofyalı), *Vakf-ı Nukudun Cevâzı Hakkında Çivizâde'ye Mektub*, Süleymâniye Kütüphanesi, Esat Efendi, No: 188, Varak 43-53a.
- ÇİVİZADE, Mehmed Muhiddin Efendi, *Ebussuud'a Reddiye*, Süleymâniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, No: 1177, Varak 158b/161a.
- EBUSSUUD, Muhammed el-İmâdî, *Süknâ Risâlesi*, Süleymâniye Kütüphanesi, İsmihan Sultan, No: 440, Varak: 133b-136a.
- _____, *Risale Fi Vakfı'l-Menkul ve'n-Nükud*, Süleymâniye Kütphanesi, No: 477/2, Varak: 1-16.
- _____, *Para Vakfına Dair Türkçe Fetva*, Süleymâniye Kütüphanesi, Pertevniyal, No: 958, Varak: 174b-175a.
- _____, *Binâ Vakfına Dâir Türkçe Mektup*, Süleymâniye Kütüphanesi, Şehit Ali Paşa, No: 2828, Varak: 116a-117b.
- 976/1568 *TARİHLİ KÂNUNNAME*; İstanbul Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No: 1807.

1092/1681 *TARİHLİ ESNAF DEFTERİ*; Atatürk (Belediye) Kütüphânesi, Muallim Cevdet Yazmaları, No: B.2.

1176/1762 *TARİHLİ ESNAF DEFTERİ*; Atatürk (Belediye) Kütüphânesi, Muallim Cevdet Yazmaları, No: B.10.

II. Yayımlanmış Belgeler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, (Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Araştırma Hey'eti ile Birlikte); *Şer'iyye Sicilleri Mâhiyeti Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Cilt 1, İstanbul 1988.

_____, *Şer'iyye Sicilleri Seçme Hükümler*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, Cilt 2, İstanbul 1989.

_____, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, Cilt 1-9.

ALTINAY, Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, Maarif Vekâleti Yayınları, İstanbul 1935.

_____, *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı (1000-1100)*, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı Yayınları, İstanbul 1931.

_____, *Hicri On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, Türk Tarih Encümeni Külliyyatı Yayınları, İstanbul 1930.

_____, *Hicri On Üçüncü Asırda İstanbul Hayatı (1200- 1255)*, Enderun Kitabevi Yayınları, İstanbul 1988.

AYNÎ ALİ EFENDİ, *Kavanin-i Al-i Osman Der Hülâs-i Mezâmin-i Defter-i Dîvân*, İstanbul 1280.

İNALCIK, Halil, "Osmanlı İdare Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler I. Sicil: Muharrem 889-29 Zilhicce 890", *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 10, Sayı 14, 1980-1981, ss. 1-91.

_____, "Osmanlı İdare Sosyal ve Ekonomik Tarihiyle İlgili Belgeler: Bursa Kadı Sicillerinden Seçmeler II. Sicil I Safer 883-Muharrem 886", *Belgeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 13, Sayı 17, 1988, Ankara 1988, ss. 1- 41.

_____, "Bursa I: 15. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Cilt 24, Sayı 93-96, 1960, ss. 45-102.

_____, ANHEGGER, Robert; *Kanunnâme-i Sultanî Ber Muceb-i Örf-i Osmanî*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

İstanbul Esnaf Tarihi-1 (1742-1764) (Proje ve Yayın Yönetmeni: Doç.Dr. Ahmet Kal'a, Yayın Kurulu: Prof.Dr. Ahmet Tabakoğlu, Doç.Dr. Ahmet Kal'a, Doç.Dr. Salih Aynural, Dr. İsmail Kara), İstanbul Külliyyâtı-I, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları no. 1, İstanbul 1997.

İstanbul Esnaf Tarihi-2 (1764-1793) (Proje ve Yayın Yönetmeni: Doç.Dr. Ahmet Kal'a, Yayın Kurulu: Prof.Dr. Ahmet Tabakoğlu, Doç.Dr. Ahmet Kal'a, Doç.Dr. Salih Aynural, Dr. İsmail Kara, Arş.Gör. Eyüp Sabri Kal'a), İstanbul

bul Külliyyâtı-VIII, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları no. 61, İstanbul 1998.

İstanbul Ticaret Tarihi-1 (1742-1779) (Proje ve Yayın Yönetmeni: Doç.Dr. Ahmet Kal'a, Yayın Kurulu: Prof.Dr. Ahmet Tabakoğlu, Doç.Dr. Ahmet Kal'a, Doç.Dr. Salih Aynural, Dr. İsmail Kara, Arş.Gör. Eyüp Sabri Kal'a), İstanbul Külliyyâtı-III, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları no. 50, İstanbul 1997.

ONGAN, Halit, *Ankara'nın İki Numaral Şer'îye Sicili*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1976.

TEVKİİ ABDURRAHMAN PAŞA KANUNNAMESİ, Milli Tettebbular Mecmuası, Cilt 1, Sayı 3, İstanbul 1331, ss. 497-544.

UYSAL, Abdullah, *Zanaatkârlar Kanunu (Kanûnnâme-i Ehl-i Hiref)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

UZUNÇARŞILI, İ.H., "Ehl-i hiref defteri", (932/1526 tarihli), *Belgeler*, cilt XI sayı 15, 1986, ss. 23-77.

YÜCEL, Yaşar, *1640 Tarihli Es'ar Defteri*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

IV. Kitap, Makale ve Tezler

AKARLI, Engin Deniz, "The Uses Law Among İstanbul Artisans And Tradesmen: The Story Of Gedik As Implements Mastership Shop Usufruct And Monopoly 1750-1850", *International Symposium on Legalism and Political Legitimation in The Ottoman Empire and in The Early Turkish Republic ca. 1500 to 1940*, December 1-3, Universitat Bochum, Ruhr 1988, ss. 1-37.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Diyarbakır 1986.

_____, *İslâm Hukuku ve Osmanlı Tatbikâtında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988.

_____, "Osmanlı Hukukunda Gedik Hakkının Menşei ve Gedik Hakkıyla İlgili Ebussuud'un Bir Risalesi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, Sayı 46, İstanbul 1987, ss. 149-162.

ANHAGGER, Robert-İNALCIK, Halil, *Kanûnnâme-i Sultâni Ber Müceb-i Örf-i Os-mânî*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956.

ATEŞ, Süleyman, *Tasavvufta Fütüvvet*, AÜİF Yayınları, Ankara 1977.

AYNURAL, Salih, *Selim III Döneminde İstanbul'da İktisadî Hayat (1789-1807)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrîn İskân ve Nüfusu*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Yayını, Ankara 1958.

- BAER, Gabriel, "Guilds in Middle Eastern History", *Studies In The Economic History of The Middle East*, Edited By M.A. Cook, New York 1970, ss. 11-30.
- _____, "The Administrative Economic And Social Functions Of Turkish Guilds", *International Journal of Middle East Studies*, Cambridge University Press, Volume 1, 1970, ss. 28-50.
- _____, (Çeviren: Sami Feriel); "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", *Tarih Dergisi*, Ankara Üniversitesi Yayını, Cilt 8-12, Sayı 14-23, 1969-1974, ss. 99-119.
- BAĞIŞ, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler: Kapitülasyonlar, Berathl Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Turhan Kitabevi, Ankara 1983.
- _____, "Osmanlı Ekonomisinde Ticaret Sektörünün Görünümü Yabancı Tüccar ve Gayrimüslim Tebaanın İzmir Ticaretindeki Yeri ve Önemi", *1885-1985 Türkiye Ekonomisinin 100 Yılı ve İzmir Ticaret Odası Sempozyumu 21-23 Kasım 1985*, İzmir Ticaret Odası Yayını, Ayrı Basım, ss. 1-12.
- BARKAN, Ömer Lütfi, *15 ve 16. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraat Ekonomisinin Esasları*, Cilt 1, Kanunlar, İstanbul 1943.
- _____, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeleri, II: Vakıfların Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Kullanılmasında Diğer Şekiller", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı 2, 1942, ss. 279-386.
- _____, "15. Asrın Sonunda Bazı Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususların Tanzim Eden Kanunlar, I: Kanûnnâme-i İhtisâb-ı İstanbul el-Mahrûsa", *Tarih Vesikaları*, Sayı 5, 1942, ss. 1-15; "II: Kanunnâme-i İhtisab-ı Bursa", *Tarih Vesikaları*, Sayı 7, 1942, ss. 16-41.; "III: Süret-i Kanunnâme-i İhtisâb-ı Edirne Bi-Ma'rifet-i Mevlânâ Muhyüddin Kad-i Edirne el-Ma'ruf bi-Yarluca Fi evâsıt-ı Zilhicce Sene 907", *Tarih Vesikaları*, Sayı 7, 1942, ss. 168-177.
- _____, "15. Asrın İkinci Yarısında Türkiye'de Fiyat Hareketleri", *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Cilt 34, Sayı 136, Ankara 1970.
- BARNES, John Robert, *An Introduction to Religious Foundations in the Ottoman Empire*, Leiden 1986.
- BAYRAM, Mikâil, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1990.
- _____, "Anadolu Selçuklular Zamanında Ahi Teşkilâtının Kuruluşu ve Gelişmesi", *Ahilik ve Esnaf Konferanslar ve Seminer Metinler Tartışmalar*, İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği Yayınları, İstanbul 1986, ss. 175-185.
- _____, "Ahî Evren Kimdir? Gerçek Şahsiyeti ve Eserleri", *Türk Kültürü ve Araştırmaları Dergisi*, cilt 16, Sayı 191, ss.18-28.
- _____, "Ahî Evren'in Öldürülmesi ve Ölüm Tarihinin Tespiti", *9. Tarih Kongresi*, Ankara, 21-25 Eylül 1981, Cilt II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1981, ss. 623-641.

- BAYRAMOĞLU, Fuad, *Hacı Bayram-ı Veli Yaşamı Soyu Vakfı*, 2 Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.
- BİLMEN, Ömer Nasuhî, *Hukuk-ı İslâmiye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Yayınları, Cilt 5, İstanbul 1985.
- BRAUDEL, Fernand (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay); *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Cilt 1, Eren Yayınları, İstanbul 1989.
- CEZAR, Mustafa, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klâsik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayını, İstanbul 1985.
- ÇAĞATAY, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Selçuk Üniversitesi Yayını, Konya 1981.
- _____, "Fütüvvetnameler Nedir Niçin Düzenlenmiştir", *Makaleler ve İncelemeler*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 983.
- _____, "Fütüvvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları", *Makaleler ve İncelemeler*, ss. 253-280.
- _____, "Ahiliğin Orta Çağ Anadolu Toplumuna Etkileri", *Makaleler ve İncelemeler*, ss. 281-292.
- ÇİZAKÇA, Murat, "Fiyat Tarihi ve Bursa İpek Sanayii: Osmanlı Sanayiinin Çöküşü Üzerine Bir İnceleme", *Toplum ve Bilim*, Güz 1980, Sayı 11, ss. 89-114.
- _____, "Fiyat Tarihi ve Bursa" Makalesine Ekler ve Düzeltmeler", *Toplum ve Bilim*, Kış 1980, Sayı 12, ss. 113-118.
- DALSAR, Fahri, *Bursa'da İpekçilik*, İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, İstanbul 1960.
- DAVIS, Ralph, *Aleppo And Devonshire Square: English Traders in the Levant in the 18th Century*, London 1967.
- EBÛ YUSUF (Yakub Bin İbrahim) (Çeviren: Ali Özek), *Kitâbü'l Haraç*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayını, İstanbul 1970.
- ERGENÇ, Özer, "1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadî Tarihine Ait Araştırmalar", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri Metinler Tartışmalar 8-10 Haziran 1973*, Hacettepe Üniversitesi Yayını, Ankara 1975, ss. 145-163.
- ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur- ı Belediye*, Cilt 1, İstanbul 1922.
- _____, *Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Yayını, İstanbul 1936.
- ERGİN Muharrem, *Dede Korkut Kitabı I*, Türk Dil Kurum Yayınları, Ankara 1989.
- EVLİYA ÇELEBİ MEHMED ZİLL İBN DERVİŞ, *Evlıya Çelebi Seyahatnâmesi*, Ahmed Cevdet Tab'ı, İkdâm Matbaası, Dersaadet 1314.
- FAROQHI, Suraiya, *Peasants Dervishes And Traders in the Ottoman Empire*, London 1986.
- _____, *Towns And Townsmen of Ottoman Anatolia Trade Crafts and Food Production in An Urban Setting, 1520-1650*, Cambridge University Press, Cambridge 1984.
- _____, "İstanbul'un İlaşesi ve Tekirdağ-Rodosçuk Limanı (16.-17. Yüzyıllar)", *Türk İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*, ODTÜ Gelişme Dergisi, 1979-1980 Özel Sayısı, 1981, ss. 139-154.

- _____, “Onyedinci Yüzyıl Ankara’sında Sof İmalatı ve Sof Atölyeleri”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, ss. 237-259.
- GENÇ, Mehmet, “Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri”, *Ahilik ve Esnaf Konferansları ve Seminer*, İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği Yayını, İstanbul 1986, ss. 113-124.
- _____, “17-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat”, *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu 2-6 Temmuz 1986*, İbni Kemal Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1987, ss. 145-169.
- GERBER, Haim, *Economy And Society in An Ottoman City: Bursa 1600-1700*, Jerusalem 1988.
- GREENWOOD, Antony, *İstanbul’s Meat Provisioning: A Study of the Celepkeşan System*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, The University of Chicago, Chicago 1988.
- GÖLPINARLI, Abdülbâkî, “İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, Cilt 11, No. 1-4, Ekim 1949-Temmuz 1950, ss. 3-354.
- _____, “Burgazi ve Fütüvvetnamesi”, *İFM*, Cilt 15, no. 1-4, 1953-54, ss. 76-154.
- _____, “Fütüvvetname-i Şeyh Seyyid Huseyn ibn Gaybi”, *İFM*, Cilt 17, no. 1-4, 1955-56, ss. 73-126.
- _____, “Şeyh Seyyid Gaybi Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin’in fütüvvetnamesi”, *İFM*, Cilt 17, no. 1-4, 1955-56, ss. 27-72.
- GÜÇER, Lütfi, *16-17. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1964.
- _____, “16-18. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nun Ticaret Politikası”, *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, İstanbul Üniversitesi Türk İktisat ve İçtimâiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi Yayını, Sayı 1, Yıl 1987, İstanbul 1988, ss. 1-128.
- _____, “18. Yüzyıl Ortalarında İstanbul’un İâşesi İçin Lüzumlu Hububatın Temini Meselesi”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, Cilt 11, No. 1-4, Ekim 1949-Temmuz 1950, ss. 397-416.
- _____, “15. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tâbi Olduğu Kayıtlar”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, İstanbul 1954, ss. 1-20.
- GÜRAN, Tefik, “İstanbul’un İâşesinde Devletin Rolü 1783-1839”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, Cilt 44, Sayı 1-4, İstanbul 1988, ss. 245-277.
- _____, “Osmanlı Tarım Ekonomisi, 1840-1940”, *Türk İktisat Tarihi Yıllığı*, Sayı 1, Yıl 1987.
- GÜRAN, Ceyhan, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanlar Mimarisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1976.

- HERSLAG, Zvi Yehuda, "The Late Ottoman Finances: A Case-Study in Guild And Punishment", *Türkiyenin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1070-1071) Birinci Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, (Eds.) Osman Okyar - Halil İnalçık, Hacettepe Üniversitesi 1977, ss. 297-310.
- HATEMİ, Hüseyin, *Medeni Hukuk Tüzelkişileri I*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1979.
- HEYD, W. (Çeviren: Enver Ziya Karal), *Yakın Doğu Ticaret Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975.
- HOBSON, John A., *The Evolution of Modern Capitalism*, London 1954.
- ISSAWI, Charles, *The Economic History of Turkey 1800-1914*, The University of Chicago Press, Chicago 1980.
- İBN BATUTA (Çeviren İsmet Parmaksızoğlu), *İbn Batuta Seyahatnâmesinden Seçmeler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, İstanbul 1986.
- İNALCIK, Halil, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, London 1973.
- _____, *The Ottoman Empire Conquest Organization And Economy*, London 1978.
- _____, *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985.
- _____, *An Economic and Social History of The Ottoman Empire 1300-1914*, Cambridge University Press, Cambridge 1994.
- _____, "Osmanlı Pamuklu Pazar Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar: II, ODTÜ Gelişme Dergisi*, 1979-1980 Özel Sayı, 1981, ss. 1-65.
- _____, "The Ottoman Economic Mind and Aspects of the Ottoman Economy", *Studies in the Economic History of the Middle East From the Rise of Islam to The Present Day*, Edited By M.A. Cook, New York 1970, ss. 207-218.
- KAL'A, Ahmet, *Mahmut II Döneminde Sanayinin İktisadî ve Sosyal Organizasyonu ve Bu Organizasyonda Tanzimata Doğru Yapı Değişimleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1988.
- _____, *İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları-1*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1998.
- _____, *Osmanlı Devletinde İstanbul'un Et İhtiyacını Temin İçin Kurulan Kasap ve Celep Teşkilâtları (16., 17. ve 18. Asırlarda)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1985.
- _____, "Fütüvvet ve Ahiliğin Doğuşu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, Sayı 56, Nisan 1990, ss. 273-282.
- _____, "Gediklerin Doğuşu ve Gedikli Esnaf", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını, Sayı 57, Haziran 1990, ss. 1-9.
- _____, "Fatih Devrinden Bugüne Kiralık Vakıf İktisadî İşletmelerinde Kiracılık Hakkı İle İlgili Hukukî-İktisadî Gelişmeler ve Yapılabilecek Yeni Düzenlemeler", *Vakıflar Dergisi*, 7. Vakıflar Haftası Sayısı, 1990, ss. 1-9.

- _____, "Tanzimat Öncesinde ve Sonrasında İktisadî Manzara", *150. Yılında Tanzimat, Açık Oturumlar Dizisi: 7*, Aydınlar Ocağı Yayını, İstanbul 1990, ss. 47-60.
- _____, "19. Yüzyılın İlk Yarısına Kadar İstanbul Kasap Esnafının Organizasyonu", *Sosyal Siyaset Konferansları*, Otuzyedinci-Otuzsekizinci Kitaplar, İstanbul 1992, ss.111-117.
- _____, "Esnaf" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, İstanbul 1994, Cilt 11, ss. 423-430.
- KARİNABADİZE ÖMER HİLMİ-SUNGURBEY, İsmet, *Eski Vakıfların Temel Kitabı*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1978.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlılarda İhtisap Müessesesi (Ekonomik Dini ve Sosyal Hayat)*, Kültür Basın Yayın Birliği Yayını, İstanbul 1987.
- KEKLİK, Nihat, *İbn'ül-Arabî'nin Eserleri ve Kaynakları İçin Misdak Olarak el-Fütühat el-Mekkiyye*, İÜEF Yayınları, Cilt II, Bölüm A, İstanbul 1974.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1984.
- _____, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâsebetleri (1580-1838)*, Cilt 1, Ankara 1974.
- _____, *Osmanlı-İngiliz İktisadî Münâsebetleri (1838-1850)*, Cilt II, İstanbul 1976.
- _____, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, Enderun Yayınları, İstanbul 1983.
- _____, "Osmanlı Esnafında Oto-Kontrol Müessesesi", *Ahilik ve Esnaf Konferanslar ve Seminer Metinler Tartışmalar*, İstanbul Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği Yayını, İstanbul 1986, ss. 55-76.
- LEWIS, Bernard, "The Islamic Guilds", *The Economic History Review*, Volume 8, 1937-38, ss. 20-37.
- MANTRAN, Robert (Çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay - Enver Özcan), *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, 2 Cilt, V Yayınlar, Ankara 1986.
- NUTKU, Özdemir, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği (1675)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- ORHONLU, Cengiz, "Osmanlı Türkleri Devrinde İstanbul'da Kayıkcılık ve Kayık İşletmeciliği", *Tarih Dergisi*, Sayı 21, İstanbul 1966, ss. 109-134.
- _____, "Şehir Mimarları", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, ss. 1-30.
- ÖMER HİLMİ EFENDİ, *İthaf-ül Ahlâf Fi Ahkâm-il Evkaf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1977.
- ÖZDEMİR, Rifat, *19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara Fizik Demografik İdârî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı 1785-1840*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.
- ÖZKAYA, Yücel, "18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Sorunları", *9. Türk Tarih Kongresi, Ankara 21-25 Eylül 1981, Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Cilt 2, Ankara 1988, ss. 1037-1048.

- ÖZTÜRK, Mustafa, *Orta Anadolu'da Fiyatlar (1785-1860)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1971.
- ÖZTÜRK, Nazif, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1983.
- PASKALEVA, Virginia, "Osmanlı Balkan Eyâletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı (1700-1850)", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 27, No. 1-2, Ekim 1967-Mart 1968, ss. 37-74.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ekim 1967, ss. 36-41; Sayı 2, Aralık 1967, ss. 54-56; Cilt 3, Sayı 3, Kasım 1967, ss. 50-53.
- _____, "Esnaf Cemiyetleri İçinde Usta-Kalfa Çekişmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 17, Şubat 1969, ss. 58-61.
- _____, "17. Yüzyılda Sırmakeşlik ve Altın-Gümüş İşlemeli Kumaşlarımız", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı 16, Aralık 1968, ss. 48-52.
- SIDKI, *Gedikler*, Tanin Matbaası, Dersaadet 1325.
- SÜLEYMAN SUDİ, *Defter-i Muktesid*, Cilt 1-3, Dersaadet 1307.
- ŞAHİN, İlhan, "Osmanlı Devrinde Ahî Evran Zâviyesinin Husûsiyetine Dâir Bazı Mülâhazalar ve Vesikalar", *Ahilik ve Esnaf Konferanslar ve Seminer Mehtinleri Tartışmalar*, İstanbul Esnaf ve Sanâtkârlar Dernekleri Birliği Yayını, İstanbul 1986, ss. 159-169.
- TABAKOĞLU, Ahmet, *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.
- _____, "Tasavvufun İçtimaî, İktisadî ve Siyasî Yönleri", *Fikir ve Sanatta Hareket Dergisi*, Sayı 90, 91, 92, İstanbul 1973 - Sayı 97, 100, İstanbul 1974.
- _____, "Osmanlı Ekonomisinde Fiyat Denetimi", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, Cilt 43, Sayı 1-4, 1987, ss. 111-150.
- TAESCHNER, Franz (Çeviren: Ş. Akkaya), "Kırşehirde Ahî Evren Zâviyesinin Mütellisine Ait 1238/1822-1823 Târihli Bir Berât", *Vakıflar Dergisi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Sayı III, 1956, ss. 93-96.
- _____, (Çeviren: Fikret Işıltan), "İslâm Ortaçağında Fütüvve (Fütüvvet Teşkilâtı)", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, Cilt 15, No 1-4, Ekim 1953-Temmuz 1954, ss. 1-32.
- TODOROV, Nikolay, 19. Yüzyılın İlk Yarısında Bulgaristan Esnaf Teşkilâtında Bazı Karakter Değişmeleri, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 27, No. 1-2, Ekim 1967-Mart 1968, ss. 1-36.
- TOPRAK, Zafer, "Cihan Harbi Yıllarında İttihat ve Terakki'nin İâşe Politikası", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, Cilt 6, 1978, ss. 211-225.
- ULUÇAY, M. Çağatay, *17. Yüz Yılda Manisa'da Ziraat Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı*, CHP Manisa Halkevi Yayınları, İstanbul 1942.
- _____, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul 1955.

- ÜLGENER, Sabri, *Darlık Buhranlar ve İslâm İktisat Siyaseti*, Maya Yayınları, Ankara 1984.
- _____, *İktisâdi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası Fikir ve Sanat Tarihi Boyu Akisleri İle Bir Portre Denemesi*, Der Yayınları, İstanbul 1981.
- _____, "14. Asırdanberi Esnaf Ahlâk ve Şikâyeti Mûcip Bâzı Halleri", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını, Cilt 11, No. 1-4, Ekim 1949-Temmuz 1950, ss. 388-396.

Osmanlı Sanayisi Çalışmaları ile İlgili Kaynakça

I. Kitaplar

- M. Ziya, *Tarih-i Sanayii*, Karabet Basımevi, İstanbul, 1309/ 1891, İstanbul Üniversitesi Kütüphane No: 86402.
- DEANE, Phyllis, *İlk Sanayi İnkılâbı*, Çev.: Tevfik Güran, A.K.D.T.Y.K., T.T.K. Yay., Ankara 1994.
- DÖLEN, Emre, *Tekstil Tarihi - Dünyada ve Türkiye'de Tekstil Teknolojisinin ve Sanayiinin Tarihsel Gelişimi*, Marmara Ün. Tek. Eğ. Fak. Yay., İstanbul 1992.
- GÜRAN, Tevfik, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, A.K.T.D.Y.K., T.T.K. Yay., Ankara 1989.
- ÖKÇÜN, Gündüz, *Osmanlı Sanayii-1913,1915 Yılları Sanayi İstatistiki*, A.Ü.S.B.F. Yay. No: 299, İkinci Basılış, Ankara 1971.
- QUATAERT, Donald - Zürcher, Eric Jan (derleyenler), *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler (1839-1950)*, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1998.
- QUATAERT, Donald, *Ottoman Manufacturing in The Age of The Industrial Revolution*, Cambridge University Press, First Published, Great Britain 1993.
- QUARAERT, Donald, *Sanayi Devrimi Çağında Osmanlı İmalat Sektörü*, (Çev: Tansel Güney), İletişim Yayınları,, İstanbul 1999.
- SAYAR, Ahmet Güner, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması-Klasik Dönemden II. Abdülhamid'e*, Der Yayınları, İstanbul 1986.
- ŞENTÜRK, Cavit-Erdal, Yaman-Türkyılmaz, Oğuz, *Türkiye'de Pamuklu Tekstil Sanayiinin Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu*, T.M.M.O.B., Makine Mühendisler Odası Tekstil Raporu, 1976.

Makaleler

- CLARK, Edward C., "Osmanlı Sanayi Devrimi", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi-Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler*, Yay. - Haz: Ekmeleddin İhsanoğlu, İ.Ü. Ed. Fak. Yay., İstanbul 1992.
- ÇİZAKÇA, Murat, "Fiyat Tarihi ve Bursa İpek Sanayii: Osmanlı Sanayiinin Çöküşü Üzerinde Bir İnceleme 1550-1650", *Toplum ve Bilim*, Güz 1980, No: 11.

- ERDER, Leilla, "Bursa İpek Sanayiinde Teknolojik Gelişmeler, 1835-1865", *ODTÜ Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar, 1978 Özel Sayısı*, s. 112.
- GENÇ, Mehmet, "18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii", *Toplum ve Ekonomi*, Sayı 2, Eylül 1991.
- GİZ, Adnan, "1719 Yılında İstanbul'daki Bir Dokuma Fabrikasının Defteri", *İ.S.O.D.*, Cilt 3, Sayı 30.
- GİZ, Adnan, "1721 Yılında Bir İpekli Dokuma Fabrikasının Kuruluşu", *İ.S.O.D.*, C. 3, Sayı: 31, 1968.
- GİZ, Adnan, "1868'de İstanbul Sanayicilerinin Şirketler Haline Birleştirilmesi Teşebbüsü", *İ.S.O.D.*, Cilt 3, Sayı: 34, Aralık 1968.
- GİZ, Adnan, "İslimye Çuka Fabrikası", *İ.S.O.D.*, Cilt 3, Sayı 27, 1968.
- GİZ, Adnan, "İstanbul'da İlk Sanayi Mektebinin Kuruluşu", *İ.S.O.D.*, Yıl 3 Sayı 35, 1969.
- GİZ, Adnan, "İstanbul'da İlk Sınai Tesislerinin Kuruluş Yılı: 1805", *İ.S.O.D.*, Cilt 2, Yıl 3 Sayı 23.
- GİZ, Adnan, "Meşruyet Döneminde Millî Sanayi Fikrinin Gelişmesi", *İ.S.O.D.*, Yıl 3, Cilt 3, Sayı 36.
- GÜRAN, Tefvik, "Tanzimat Döneminde Devlet Fabrikaları", *150. Yılında Tanzimat*, A.K.D.T.Y.K., T.T.K. Yayınları, Ankara 1992.
- KAL'A, Ahmet, "Osmanlı Devletinde Sanayileşmenin İlk Yıllarında Özel Fabrikalar", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 83, Nisan 1993.
- KAL'A, Ahmet, "Osmanlı Devletinin Sanayileşme Çabaları", *II. Abdülhamid ve Dönemi Sempozyum Bildirileri*, Seha Neşriyat, İstanbul 1992, ss. 181-190.
- KARAKIŞLA, Yavuz Selim, "Osmanlı Sanayii İşçisi Sınıfının Doğuşu (1839-1939)", *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler (1839-1950)*, İletişim Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1998.
- KODAMAN, Bayram, "Tanzimattan II. Meşruyete Kadar Sanai Mektepleri", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)*, Der: H. İncık - O. Okyar, Ankara 1980.
- MURPHEY, Rhoads, "Osmanlıların Batı Teknolojisini Benimsemedeki Tutumları: Efrenci Teknisyenlerin Sivil ve Askeri Uygulamalardaki Rolü", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi - Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler*, Yay. Haz: Ekmeleddin İhsanoğlu, İ.Ü. Ed. Fak. Yay., İstanbul 1992.
- MÜLLER, Wolfgang-Wiener, "15.-19. Yüzyılları Arasında İstanbul'da İmalathane ve Fabrikalar", *Osmanlılar ve Batı Teknolojisi - Yeni Araştırmalar, Yeni Görüşler*, Yay. Haz: Ekmeleddin İhsanoğlu, İ.Ü. Ed. Fak. Yay., İstanbul 1992.
- ORTAYLI, İlber, "Osmanlı İmparatorluğunda Sanayileşme Anlayışına Bir Örnek: 'İslah-ı Sanayi Komisyonu Olayı'", *O.D.T.Ü. Gelişme Dergisi-Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar, 1978 Özel Sayısı*.

- OVEN, Roger, "1840-1914 Döneminde Lübnan'da İpek Dokuma Endüstrisi: Çevre Topluluklarında Fabrika Üretiminin Önündeki Olanaklar ve Sınırlamalar Üzerine Bir Çalışma", *Toplum ve Bilim*, Sayı 23, Güz, 1983.
- ÖKÇÜN, Gündüz, "Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı, 1913", *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, Cilt XXX., Sayı 1-4 (Mart Aralık 1975), *İktisat Tarihi Yazıları, Bütün Eserleri: 3*, S.P.K. Yay., Ankara 1997.
- ÖKÇÜN, Gündüz "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında İmalat Sanayii Alanında Verilen Ruhsat ve İmtiyazların Ana Çizgileri", *A.Ü.S.B.F. Dergisi*, Cilt XXVII, Sayı 1, (Mart 1972) - *İktisat Tarihi Yazıları-Bütün Eserleri: 3*, Sermaye Piyasası Kurulu Yay., Ankara 1997.
- ÖKÇÜN, Gündüz-Boratav, Korkut-Pamuk, Şevket, "Osmanlı Devletinde Ücretler (1839-1913)", *Tanzimattan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yay., İstanbul 1985.
- ÖZTÜRK, Nazif, "XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme ve 1827'de Kurulan Vakıf İplik Fabrikası", *Vakıflar Dergisi*, XXI. Cilt, 1990.
- QUATAERT, Donald, "Manufacturing", *An Economic and Social History of The Ottoman Empire (1300-1914)*, Ed. Halil İnalçık - D. Quataert, Cambridge University Press, 1994.
- TOPRAK, Zafer, "II. Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayii", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, Ankara 1985.
- TOPRAK, Zafer, "Osmanlı Devleti ve Sanayileşme Sorunu", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, Ankara 1985.

Tezler

- BULUŞ, Abdülkadir, *Osmanlı Tekstil Sanayi Hereke Fabrikası*, Doktora Tezi, İstanbul 2000.
- CLARK, Edward C., *The Emergence of Textile Manufacturing Entrepreneurs in Turkey - 1880-1968*, Princeton University, 1969, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- KAL'A, Eyüp Sabri, *Osmanlılarda Sosyal Güvenlik-Sosyal Sigortalar (1865-1923)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- _____, *İstihdam, Sosyal Güvenlik ... Açıklarından Osmanlı Sanayisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

On the literature of Ottoman artisans esnaf and industry

Ahmet KAL'A

Abstract

The studies on Ottoman artisans (*esnaf*) have, to a great extent, focused on the *Ahi-Esnaf* nexus, guilds, *gediks*, *esnaf* surveys and *narh* regulations. This study examines the implications of *Ahi* organization on Ottoman artisans, and the evolution of the artisan unions and *gediks*. The academic studies in this field that were started with Taeschner, Babinger and Köprülü, were further improved by Gölpınarlı and these studies covered the period until the 17th century. The ongoing studies have shown that the *Ahi* organization had continual impacts on Ottoman artisans in the post-17th century as well.

This study also analyzes the literature on Ottoman industry. Until recently most studies have concentrated on the relationship between Ottoman worldview and industrialization. Whether Islam was an obstacle for industrialization or not was the focal point of these studies. With the opening of new archival materials, it became clear that the Ottomans were keen on industrialization and it was the lack of raw materials and inability to create new technologies, rather than Ottoman worldview, that were effective in the failure of Ottoman industrialization. The import of new technologies was quite expensive and led, not only in the late Ottoman History but also in the Republican Period as well, to the closure of many factories. Finally, the article calls for new studies in these two fields and gives a rich bibliography on Ottoman artisans and industrialization.